

Liturgia

Alapelvek (gitáros) egyházzenészeknek

FARKASHÁZI DÁVID

KAZETTA TÁBOR

2023. AUGUSZTUS 13.

Az előadás felépítése

I. A liturgia és a szent zene

II. A szentmise felépítése

III. Zenei szempontok az egyházi évre vonatkozóan

IV. Improvizációs lehetőségek a misén

V. Együttműködési lehetőségek a templom más zenészeivel

I. A liturgia és a szent zene

a) Liturgia

- a liturgiában az Isten dicsőítése és az ember megszentelése történik.
- anabatikus (felfelé szálló) és katabatikus (lefelé szálló irány)
- közösségre végzett tevékenység
- *leiturgia = közszolgálat*
- Jézus Krisztus a legfőbb liturgosz, Ő vitte végbe a tökéletes áldozatot.
- a liturgia templomban történik

a) Liturgia

- Szentmise
- Zsolozsma
- Szentségek

Egyéb liturgikus alkalmak: igeliturgia, temetés, szentségimádás, litánia, keresztút

b) Szent zene

- Vallásos témájú zene (pl. musical egy szentről)
- Lelkiségi ének (népének, himnusz, gitáros dalok nagy része)
- Liturgikus zene (szent szöveget dolgoz fel, a liturgia szerves része, mással nem helyettesíthető)
- hivatalos egyházi vélemény:
 - 1903 Szent X. Pius pápa, Motu proprio: „szent, művészi, egyetemes”
 - II. Vatikáni Zsinat (1962-1965): nép bevonását szorgalmazza
 - latin és gregorián elsőbbsége, de megengedett más is
 - egyet tiltanak: a világiasságot és az igénytelenséget
 - ökölszabály: ahol a liturgikus szöveg kötelező ott azt kell énekelni

II. A szentmise felépítése

A szentmise felépítése

- A) BEVEZETŐ SZERTARTÁSOK
- B) IGE LITURGIA
- C) AZ EUCHARISZTIA LITURGIÁJA
- D) BEFEJEZŐ SZERTARTÁS

Alapvetés: **ORDINARIUM** - **PROPRIUM**

A szentmise felépítése

Ordinarium		Proprium	
Kyrie	Uram, irgalmazz	Introitus	Bevonulás
Gloria	Dicsőség	Graduale	(Válaszos zsoltár)
		Alleluia vagy Tractus (Sequentia)	
Credo	Hiszekegy	Offertorium	Felajánlás
Sanctus ²	Szent vagy		
Agnus Dei	Isten béránya	Communio	Áldozás

Szemponatok az énekválasztásnál

- Ordinarium – Proprium?
- kötelező-e az aznapi szöveget venni? (Propriumok esetében)
- van-e alatt cselekmény?
- hol tartunk az egyházi évben?
- FÜ, Ü, e, E, Gyo Vo, Gy1 Vo...?
- kötelező-e bevonni a népet?

Segítő kiadványok

- Adoremus (havonta)
- Direktórium (évente)
- A Római Misekönyv Általános Rendelkezései
- Graduale Romanum („Kulcs a Graduáléhoz” c. kiadvány)
- A szentmise olvasmányai (igenaptar.hu)
- ezen kívül különféle körlevelek, könyvek (Paksa Balázs jegyzetében összegyűjtve!!)

Olvasmányok rendje

- kétféle rend (1 éves, 3 éves): mindkettő érvényben van!
- Vasárnapi igék 3 éves rendszer (A, B, C), köznapi igék 2 éves rendszerben (I, II) váltakoznak.
- A régi rítus ezzel szemben csak egyfajta rendet használt, tehát minden évben azonosak voltak a szentírási helyek, propriumok.
- + fix dátumú ünnepek és mozgó ünnepek
- Régi rend: Graduale Romanum (Éneklő Egyház, Graduale Hungaricum)
- Új rend: Ordo Lectionum Missae (A szentmise olvasmányai) tartalmazzák

A) BEVEZETŐ SZERTARTÁSOK

- Kezdőének (bevonulás)
- *Hívek köszöntése*
- *Bűnbánati cselekmény*
- Uram, irgalmazz
- (Dicsőség)
- *Könyörgés (collecta)*

Kezdőnek – Introitus

PROPRIUM/processziós ének

- pap és asszisztencia bevonulása alatt
- *processio = körmenet, vonulás*
- célja egységbe hangolni az egybegyűlteket
- Graduale Romanumból vett antifóna + zsoltár, vagy más a Püspöki Konferencia által jóváhagyott ének (misekönyv, igenaptar.hu)
- van lehetőség előtte (csengő előtt) **Gyülekező éneket** is énekelni
- Ellenállhatatlan hangulat megteremtése a tanítás befogadására

Hívek köszöntése

Bűnbánati cselekmény

- közgyónás, papi feloldozás
- 3 bűnbánati forma:

1. Klasszikus (*Confiteor...* = *Gyónom...*)

„Testvéreim vizsgáljuk meg lelkiismeretünket.... **Gyónom...** Irgalmazzon nekünk...”

2. Tropus-szerű:

„Jézus Krisztus, téged elküldött az Atya, hogy gyógyítsd a töredelmes szívűeket: Uram irgalmazz! – **Uram irgalmazz!**

Jézus Krisztus, te eljöttél, hogy magadhoz hívd a bűnösöket, Krisztus kegyelmezz! – **Krisztus kegyelmezz!**

Jézus Krisztus, te az Atya jobbján ülsz, hogy közbenjárj értünk, Uram irgalmazz! – **Uram irgalmazz!**

Irgalmazzon nekünk...” – **utána már NINCS Kyrie!**

3. Párbeszédes:

„Urunk, Istenünk, könyörülj rajtunk! – **Mert vétkeztünk ellened.**

Urunk, mutasd meg nekünk irgalmasságodat! – **És add meg nekünk az üdvösséget!**

Irgalmazzon nekünk...”

Kyrie – Uram irgalmazz

ORDINÁRIUM/önálló szertartás

- nyelve görög vagy magyar (*Küriosz = Úr*)
- funkciója az Úr (Krisztus, mint Isten) előtti mély hódolat és az ő irgalmára való rászorultság kifejezése
- a bűnbánati aktus része, azt egészíti ki, hangulatában erre kell törekedni
- de nem feltétlenül lehangoló, tépelődő: bizalom és örömmel teljes tördelem
- a nép is énekli, hiszen az egész közösség kiált az Úrhoz
- 3x3, de minimum 3x2

Kyrie – Uram irgalmazz

ORDINÁRIUM/önálló szertartás

- Kyrie példák
 - Sillye Jenő: IV. mise (K 159/A)
 - Varga Attila: Uram irgalmazz (K 109/B)
- 2. bűnbánati forma példák
 - Varga Attila: Jézus Krisztus, téged elküldött az Atya... (K 129/B)
 - Szent Ágoston mise (Emmanuel)
- Tropizált Kyrie
 - 9. századtól alakul ki
 - gör. tropos, latin tropus = fordulat, minta
 - ÉE 413-420
 - Sillye Jenő: Jézus Krisztus, eljöttél, hogy felemeld a bűnös embert... II. mise (K 302/A)
 - Sillye Jenő: A mélyből kiáltok Uram, hozzád... III. mise (K 158)

Gloria – Dicsőség

ORDINÁRIUM/önálló szertartás

- nyelve latin vagy magyar
- Istent dicsőítő ősi himnusz, Karácsonykor énekelték
- az egész Szentháromságot dicsőíti
- vasárnap, főünnepen, ünnepen, sajátos ünnepi alkalmakkor (Direktórium!)
- Adventben és Nagyböjtben nincs (kivétel?)
 - december 8. **A Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatása – FÜ**
 - Nagycsütörtök, krizmaszentelési mise
 - Nagyböjtbe eső főünnepek
- el kell hangoznia, mással nem helyettesíthető (Ho 21 Dicsőség NEM!)
- Lehetőségek:
 - végigénekelt
 - refrén + versszakonként énekelt
 - refrén + versszakonként olvasott
 - váltakozva énekelt (ÉE 422)

Könyörgés (collecta)

B) IGELITURGIA

- *Olvasmány*
- **Zsoltár**
- *(Szentlecke)*
- **Alleluja (+ Szekvencia), vagy Traktus**
- *Evangelium*
- *homília*
- ***(Hitvallás)***
- *Egyetemes könyörgések*

Olvasmány

- Ószövetségből vett szentírási szakasz (kivéve a Húsvéti időben)
- az adott napi evangélium ószövetségi előképe

(Válaszos) Zsoltár - Graduale

PROPRIUM/önálló szertartás

- kötelezően éneklendő proprium
- NEM olvasmányközi ének – saját funkció, saját szöveg, nem „valamilyen ének”
- akkor is hangozzék el, ha csak egy olvasmány van
- elnevezések: Graduale (*gradus* = lépcső), responsorium (=válasz)
- vehetjük a Graduale-ból vagy a Lekcionárium válaszos zsoltárát

Évközi 19. vasárnap A év

Olvasmány: 1Kir 19, 9a.11-13a.

Graduale (74. zsoltárból)

Tekints, Uram, szövetségedre: ne felejtsd el végképpen szegényeidet.

versus: Kelj fel, Uram, és védd meg ügyedet, emlékezzél meg szolgálid szégyenéről.

VAGY

Válaszos zsoltár (85. zsoltár)

Urunk, mutasd meg nekünk irgalmas szívedet, * és üdvösségünket add meg nekünk!
(1 D². tónus.)

Hadd halljam, mit mond az én Uram, Istenem, * mert népének és szentjeinek békét ígér.
Az istenfélőkhöz valóban közel az üdvösség, * hogy országukba dicsőség költözzék.

Irgalom és hűség majd egymásra lelnek, * csókot vált az igazság és a béke.
A földből a hűség kisarjad, * és az igazságosság tekint le az égből.

Az Úr jóságát megmutatja, * földünk is meghozza termését.
Igazság jár az Úr előtt, * és béke a lába nyomában.

(Válaszos) Zsoltár - Graduale

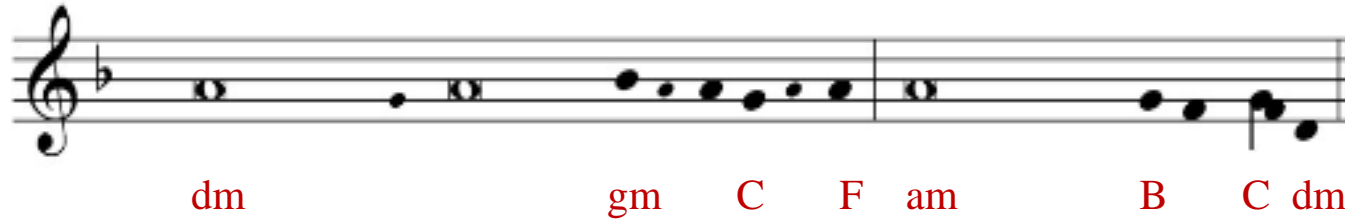
PROPRIUM/önálló szertartás

- felolvasás
- **válaszos zsoltár római tónussal (akár gitárral)**
- válaszos zsoltár saját dallamú responzummal és tónussal
- Graduale az eredeti gregorián dallammal latinul
- **Graduale ÉE típusdallammal (ÉE 619) magyarul**
- ha meg van zenésítve konkrétan egy dalban/kórusműben (zsoltárparafrázis)
 - itt pl, lehetőség van fejleszteni magunkat és megtanulni egy kórusművet
 - vagy ha vendékkórus hátha készült ezzel
 - gitáros énekek közt is sok ilyen van (pl. K 38 Az Úr az én pásztorom – 23. zsoltár)
- MIX: egy létező dal, vagy taizéi ének egy részletét használjuk válasznak, ha az pontosan egyezik a zsoltárválasszal, és ehhez illesztjük az előírt zsoltár szövegét tónussal. Erre jó példák vannak a **villanyharfa.hu** oldalon
- *római tónusok: Ho 453, magyar tónusok: ÉE 499*

Évközi 19. vasárnap A év

Olvasmány: 1Kir 19, 9a.11-13a.

I. zsoltártónus

Válaszos zsoltár (85. zsoltár)

Urunk, mutasd meg nekünk irgalmas szívedet, * és üdvösségünket add meg nekünk!
(1 D². tónus.)

Hadd halljam, mit mond az én Uram, Istenem, * mert népének és szentjeinek békét ígér.
Az istenfélőkhöz valóban közel az üdvösség, * hogy országukba dicsőség költözzék.

Irgalom és hűség majd egymásra lelnek, * csókot vált az igazság és a béke.
A földből a hűség kisarjad, * és az igazságosság tekint le az égből.

Az Úr jóságát megmutatja, * földünk is meghozza termését.
Igazság jár az Úr előtt, * és béke a lába nyomában.

Évközi 19. vasárnap A év

Olvasmány: 1Kir 19, 9a.11-13a.

Graduale (74. zsoltárból)

Tekints, Uram, szövetségedre: ne felejtss el végképpen szegényeidet.

versus: Kelj fel, Uram, és védj meg ügyedet, emlékezzél meg szolgálj szegényeiről.

ÉE 619:

Tekints, Uram, a te szövet - sé - ged- re,
szegényeid lelkét ne fe- lejtss el vég- leg!

V. (!) Kelj fel, Uram, és tégy ítéletet ügyedben * emlékezzél meg szolgáljnak gyalá/zatáról! *SZEGÉNYEID LELKÉT.*

V. (!) Megemlékezzél a te összegyűjtött egyházaadról * melyet te szerzettél kezdet/től fogva. *SZEGÉNYEID LELKÉT. TEKINTS, URAM.*

Szentlecke

Csak vasárnap és főünnepeken

Alleluja

PROPRIUM/processziós ének

- evangéliumot bevezető örömeinek (kiáltás)
- HALLELU JAH (héber) = *Dicsérjétek Jah(ve)-t, kiáltatok Istennek!*
- Nagyböjtben nincs Alleluja
- 1 szólóverse van, szerkezet: Alleluja – vers – Alleluja (kivétel Húsvét vigíliája, ott 3 vers van)
- vers vagy a Graduale-ból, vagy a Lekcionáriumból
- legyen az Alleluja lendületes

Traktus

PROPRIUM/processziós ének

- Nagyböjtben az Alleluja helyett
- eredetileg szólózsoltározás, megszakítás nélkül (Graduale-ban)
- mai gyakorlat: „evangélium előtti vers” (Lekcionárium), amihez rezponzóriumként választunk egy tónusban illő választ (válasz – vers – válasz)

Szekvencia

PROPRIUM/önálló szertartás

- *lat. sequor = követ*
- középkor: Alleluia utolsó szótagát egy hosszú melizmával látták el, ez a jubilus.
- Ezt később szöveggel látták el, azaz tropizálták
- Szekvencia: az Alleluia jubilusának tropizálása
- nagyon sokan írtak nagyon sokfélét, végül négy maradt engedélyezve:
 - **Victimae paschali laudes (Húsvét)**
 - **Veni Sancte Spiritus (Pünkösöd)**
 - **Lauda Sion Salvatorem (Úrnapja)**
 - **Dies irae (gyászmise)**
 - **Stabat Mater (Fájdalmas Szűzanya ünnepe, szeptember 15.)** – később került be
- ma az Alleluja előtt kell énekelni

Homília

Credo – Hitvallás

ORDINÁRIUM/önálló szertartás

- vasárnap és főünnepeken
- a zenetörténetben a legszínpadiasabb tétel (pl. Mozart)

Egyetemes könyörgések

C) AZ EUCHARISZTIA LITURGIÁJA

- **Felajánlás – Offertorium**
- *Felajánló könyörgés*
- *Eucharisztikus ima (benne: Szent vagy)*
- **Miatyánk**
- *Béke szertartása*
- **Isten Báránya**
- *Szentáldozás szertartása (benne: Communio)*
- *Áldozás utáni könyörgés*

Felajánlás - Offertorium

PROPRIUM/processziós ének

- adományok előkészítése alatt
- saját magunk, életünk, munkánk Istennek ajánlása
- Graduale Romanumban önálló szövegű és dallamú tétel, pl. Évközi 19. vasárnap:

„In te speravi, Domine, dixi: Tu es Deus meus, in manibus tuis tempora mea.

Benned bízom, Uram, azt mondom: Te vagy az én Istenem, sorson a te kezében van.”

- mai gyakorlat: zeneileg nem annyira megszabott, lehet önálló hangszeres mű is
- tömjénezés: főleg püspöki miséken, ez jelentősen hosszabbítja a cselekményt

Felajánló könyörgés

Eucharisztikus ima

- Prefáció (hálaadás)
- Akklamáció – benne a **Szent vagy!** Ez az Eucharisztikus ima része!
- Lélekhívás (epiclesis)
- Átváltoztatás (konszekráció): az Eucharisztia szerzésének elbeszélése
- Megemlékezés (anamnesis)
- Felajánlás (oblatio)
- Közbenjáró imák
- Záródicsőítés (doxológia) – Amen a vége (nép)

Sanctus – Szent vagy

ORDINÁRIUM/önálló szertartás

- Eucharisztikus ima része, a nép akklamációja (*acclamare = odakiált*)
- Jézusnak az Eucharishtiában történő megérkezésének előkészítése
- Sanctus – Benedictus (Áldott, aki az Úr nevében jön)
- ÉE 448/485!

Az Úr imádsága, Béke szertartása

Agnus Dei – Isten Báránya

ORDINÁRIUM/kenyértörés alatt

- kifejezetten a szentáldozást megelőző ének
- kenyértörés alatt

II: Isten Báránya, Te elveszed a világ bűneit: irgalmazz nekünk! :II

Isten Báránya, Te elveszed a világ bűneit: adj nekünk békét!

- 2+1 felosztás
- lírai, bensőséges hangulatú tétel

Áldozási ének - Communio

PROPRIUM/processziós ének

- hívek áldozása alatt
- Communio = közösség
- purifikálás végéig tart (szent edények megtisztítása)
- Graduale Romanum, vagy más a Püspöki Konferencia által jóváhagyott ének (misekönyv, igenaptar.hu)

„A kenyér amelyet majd én adok, az én testem a világ életéért.”

- a Communio-hoz zsoltár is tartozik, ez nem kötelező eleme
- lehet általánosabb éneket választani, Eucharisztikus éneket, Jézussal való találkozásról szóló éneket
- nyugodt, lírai, de nem szomorú, inkább békés hangvétel
- több ének is lehet
- legrégebbi liturgiában használt áldozási ige: „Ízleljétek és lássátok...” (Zsolt 34,9) – ezt bármikor

Áldozás utáni könnyörgés

D) BEFEJEZŐ SZERTARTÁSOK

- hirdetések
- záróáldás
- elbocsátás
- oltárcsók

Kivonulási ének - Exodus

PROPRIUM/processziós ének

- nem része a misének
- Jézusról, Máriáról, szentekről, küldetés, hálaadás, adott ünnephez kapcsolódó ének
- Himnuszok
- utána van lehetőség hangszeres darab megszólaltatására (Postludium / Sortie)

III. Zenei szempontok az egyházi évre vonatkozóan

1. Adventi idő

- nincs Dicsőség, de Alleluja igen
- kivétel:
 - december 8. **A Boldogságos Szűz Mária szeplőtelen fogantatása FÜ**
 - november 30. **(Szent András apostol Ü is odaeshet)**
- Advent III. vasárnapja: Gaudete vasárnap (Örvendjete az Úrban)
- December 17-ig a második eljövételre való készület, ezután a karácsonyra való készület dominál
- December 17-23 Ó-antifónák (ÉE 15)
- **visszafogottabb** zenei megoldások
 - jó ötlet a gregorián tételek hangsúlyozása
 - ki meri kipróbálni, hogy nincs záróének?

2. Karácsonyi idő

- Karácsony első vesperásától Urunk megkeresztelkedésének vasárnapjáig
- nyolcada van – nyolc napon keresztül MA van, szinte megáll az idő
- a nyolcad alatt minden nap van Dicsőség

3. Nagyböjti idő

- Hamvazószerdától Nagycsütörtök estig
- nincs Alleluja, helyette Tractus (vagy evangélium előtti vers)
- Dicsőség csak ha FÜ (Szent József, a Boldogságos Szűz Mária jegyese, Gyümölcsoltó Boldogasszony), illetve Krizamszentelési mise
- a hangszerek csak az ének kíséretére **szorítkozzanak**,
- kivétel Nagyböjt IV. vasárnapja (Laetare-vasárnap)
- Nagyböjt V. vasárnapjától már nincs doxológia!
- Időszak elején a bűnbánat, időszak második felében Krisztus szenvedése előtérben

4. Húsvéti idő

- Húsvét vigíliájától Pünkösdig
- nyolcada van
- ünnepélyesség

5. Évközi idő

Mária antifónák

- karácsonyi időben: **Alma Redemptoris Mater**
- Gyertyaszentelő Boldogasszony-Nagycsütörtök: **Ave Regina Coelorum**
- Nagyszombat-Pünkösöd: **Regina caeli laetare**
- Pünkösöd után: **Salve Regina**
- bármikor énekelhetők kivonulási éneknek

IV. Improvizáció

Improvizáció

- szabad improvizáció
- kötött improvizáció (dallam, akkordsor, stílus)
- improvizációs területek és lehetőségek a szentmisén orgonista szemmel:
 - gyülekező ének előtt
 - gyülekező ének és Introitus között
 - püspöki misén az evangélium felolvasása után
 - felajánlás alatt
 - áldozás elején, végén
 - kivonulási ének után
- időt művészi módon kitöltő szerep

Improvizáció

- aktív hallgatás kérdése
- egy orgonistának könnyebb, mint egy csapatnak, lehetőségek:
 - kijelölni az adott misén ki improvizál (gitár, szintetizátor, de egy hangszeres is lehet, pl. áldozás végén)
 - megbeszélte akkordkörre szabad dallami impro (lehet egy taizéi ének váza is)
 - összeszokottság, egymásra hangoltság szükséges – és hangszertudás!
- Egyéb ötletek:
 - hangszerek szélsőséges regisztereit használni (alsó, felső)
 - a dallam ne mindig fent legyen
 - orgonapont!
 - kis motívumokat használni
 - felfedezni új akkordokat, megbeszélni (ajánlom: tercrokon kapcsolatok)
 - gesztusokban gondolkozni

V. Együttműködés

Együttműködési lehetőségek

- partnernek tekintsük egymást
- felosztás is lehetséges, ha nem logikátlan (pl. ordinárium: gitáros zenekar, kötött proprium: schola, szabad proprium: orgonista)
- dalon belüli váltás az orgonával (versus-refrén, pl. Laudate Dominum)
- kórust megkérni, hogy több szólamban énekeljenek fölé (discantus)